

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

LIPP MÓNIKA MÁRIA

AZ EGRI IRGALMASRENDI KOLOSTOR, TEMPLOM ÉS
KÓRHÁZ XVIII. SZÁZADI BERENDEZÉSE

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Művészettörténet és Művelődéstudományok Doktori Iskola

Művészettörténet Doktori Program

A Doktori Iskola és a Művészettörténet Doktori Program vezetője:

Dr. Kelényi György DSc, egyetemi tanár

A bizottság elnöke: Dr. Prokopp Mária CSc, professor emeritus

Felkért bírálók: Dr. Jávor Anna PhD

Dr. Szilágyi András PhD

A bizottság titkára: Dr. Kalmár János CSc, egyetemi docens

A bizottság tagjai: Dr. Beke Margit DSc

Dr. Ágoston Julianna PhD, egyetemi docens (póttag)

Dr. Eörsi Anna PhD, egyetemi docens (póttag)

Témavezető: Dr. Kelényi György DSc, egyetemi tanár

2012.

St. Johann von Gott, Kloster der Barmherzigen

I. A kutatás tárgya, a disszertáció célkitűzései

A betegápoló irgalmas szerzetesrend tagjai több mint két évszázadon át, 1726-tól 1950-ig működtek Egerben. A rendet 1950-ben feloszlatták, intézményeiket államosították, az egeri kórháztemplomot pedig 1961-ben kiürítették. A disszertáció legfontosabb célkitűzései: az egeri irgalmasrendi kolostor, templom, kórház és patika XVIII. századi berendezésének rekonstrukciója, a szétszóródott műalkotások felkutatása. A műtárgyakat eredeti kontextusukban, a szerzetesek mindennapjainak, rendi előírások által meghatározott életének és tevékenységének ismeretében próbáltuk meg értelmezni.

II. A kutatás módszerei

A kutatómunka a Heves Megyei Levéltárba, az Egeri Főegyházmegyei Levéltárba és a Magyar Országos Levéltárba került iratanyag mellett az egeri Dobó István Vármúzeum Fotótárában, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Fotótárában őrzött fényképekre támaszkodott. A XVIII. századi források közül kiemelten fontos volt az egeri rendház Prothocolluma és az 1757-ben kiadott, német nyelvű rendi szabályzat (Bécs, Nationalbibliothek), amely részletes előírásokat tartalmaz a berendezésre vonatkozóan.

A művészettörténeti szakirodalom mellett több, az irgalmas rend történetével, a rendalapító Istenes Szent János életével, Eger történelmével foglalkozó munkát és orvostörténeti kiadványt tekintettünk át. Az ausztriai könyvtárakban és múzeumi gyűjteményekben folytatott kutatás, az ottani irgalmasrendi kolostorok és templomok épen maradt berendezésének, műtárgyainak tanulmányozása elősegítették az egeri épület berendezésének rekonstrukcióját. A patika XVIII. századi berendezéséről egy 1786-ban készült jelentés számol be. Számos műtárgy (festmények, a refektórium lambériája, ajtaja és órája), valamint a falképek esetében a restaurálási dokumentációkat használtuk fel a kutatáshoz.

III. A tudományos eredmények összefoglalása

Az egeri irgalmasok épületegyüttesén ugyanazok a művészek és mesteremberek dolgoztak, mint a püspöki építkezéseken, például a püspöki palotán. A mecsetből átalakított kis Szent József templomot 1727-től 1841-ig használták. A templom berendezéséhez tartozó ötvöstárgyak (kelyhek, cibórium, monstrancia és ereklyetartók) többségét, két szobrot, festményeket, és egy feszületet sikerült megtalálni. Az Egerben készült művek mellett Ausztriából vásárlás vagy ajándékozás útján kerültek műtárgyak az egeri irgalmasokhoz: festmények, orgona, csillár, ötvöstárgyak, miseruhák. 1755-ben kapták meg ajándékba a wiesi kegyszobor másolatát és feltételezzük, hogy Egerben is volt egy másolata a bécsi irgalmasrendi templom Szent Családot ábrázoló kegyképének.

Az egeri rendházban élő szerzetesek részt vettek a berendezés elkészítésében. 1728-tól említik Colmanus testvért és asztalos munkatársait. Huetter Lukács festő táblaképek és oltárképek készítése mellett, a szerzetesi cellák ablaktábláit díszítette festményekkel. Úgy véljük, hogy a hat ablaktáblán ábrázolt tizenkét jelenet szorosan kapcsolódik a szerzetesi életformához. Az első ablaktáblán Martinianus és Evagrius a kísértés legyőzésére nyújtanak példát. A második ablaktábla (Venerius és Egyszerű Szent Pál) az engedelmesség fontosságát hangsúlyozza. A remete szentek (Egyiptomi Szent Mária, Szent Vilmos és Onufrius) és Assisi Szent Ferenc a szegénység, az aszkézis és az önmegtagadás példái. A harmadik cella ablaktábláin ábrázolt szentek (Loyolai Szent Ignác, Madridi Szent Izidor, Mutius és Simeon remeték) mindannyian égi segítséget kapnak feladataik elvégzéséhez. A kutatómunka egyik fontos eredménye, hogy Johannes és Raphael Sadeler Marten de Vos (1532–1603), antwerpeni festőművész képei után készült XVI. század végi metszetsorozatait használta fel Huetter Lukács az ablaktáblák festményeihez.

Huetter készítette el a refektórium lambériájának és bejárati ajtajának festészeti díszítését is. A refektórium lambériáján ábrázolt újszövetségi jelenetek közül véleményünk szerint több párhuzamba állítható a rendalapító életének eseményeivel. A bejárati ajtó nyolc festménye a bűnbánatra, az utolsó ítéletre, a pokolra és a

mennyországra emlékeztette a szerzeteseket. Úgy gondoljuk, hogy ez a tematika a refektóriumban hetente megtartott bűnbevalló káptalannal függ össze. A kutatás során sikerült megtalálni a refektórium festményei közül néhánynak a metszetelőképét. Két lambériakép teljes egészében Rubens kompozíciója után készült, csakúgy, mint az erdőtelki plébániatemplom Vizitációt ábrázoló mellékoltárképe. Sikerült összegyűjtenünk számos adatot a refektórium falioráját elkészítő püspöki órásmeister, Wunibaldus Rein munkásságára vonatkozóan. Huetter két, a szakirodalomban meditációs képnek nevezett festményéről megállapítottuk, hogy ún. Faust feszületeket ábrázolnak.

Egykor az egri rendház folyosóján voltak azok a nagy olajfestmények, amelyeken a szent rendalapító, példamutató életű rendtagok és a szerzetesrend protektorai: Borromeo Szent Károly és Rafael arkangyal láthatók. Az arkangyal attribútumai az irgalmasokhoz kötődő műalkotásokon a rendalapítónak nyújtott csodás segítségre utalnak. Több összefüggést sikerült megállapítani a Szent Mihály arkangyal provinciához tartozó rendházak és templomok berendezése között. Például az Istenes Szent Jánost egy beteggel ábrázoló egri olajfestmény Franz Xaver Wagenschön 1763-ban készült festményének a másolata. Az eredeti kép a bécsi rendház ebédlőjében van. A betegápoló irgalmas szerzetesrend – általunk vizsgált – házaiban található műalkotások alapján egy sajátos, a rendhez kötődő ikonográfia körvonalazódik. A szent rendalapító életének eseményeit, a különböző betegségek elleni védőszenteket és a szerzetesek számára példát adó személyiségeket ábrázolják.

Az egri irgalmasok rendszeresen vásároltak és készítettek kis szentképeket, amelyek az egyéni áhítat célját szolgálták. A kutatás során ilyen szentképeket a Dobó István Vármúzeumban, Szilárdfy Zoltán és a grazi Volkskundemuseum gyűjteményében találtunk. Szentképek, festmények és metszetek segítségével kíséreltük meg rekonstruálni egy XVIII. századi kórterem berendezését. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában sikerült megtalálni az egri irgalmas rendház könyvtárának katalógusát. Számos esetben (mint például a homlokzati szobrok, az ablaktáblákon ábrázolt szentek, évszámok) kijavítottuk a szakirodalom pontatlanságait.

Tartalomjegyzék

Kutatástörténeti áttekintés.....	3
A betegápoló irgalmas rend	9
A történelmi háttér: Eger a XVIII. században	13
Az egri irgalmasrendi kórház és kolostor alapítása	17
Az egri irgalmasrendi kórház, kolostor és gyógyszertár építéstörténete	19
A Szent József templom története.....	24
A Szent József templom egykori berendezése	26
A sekrestye	43
Az új templom	53
Az egri irgalmasrendi kórház, kolostor és gyógyszertár XVIII. századi épülete	56
A XVIII. századi berendezés rekonstrukciója	61
A kórház.....	61
Az első magyar orvosi iskola.....	66
A gyógyszertár.....	70
A rendház.....	73
A rendház lakói	73
A szerzetesek cellái	74
A folyosók.....	89
A refektórium.....	98
A refektórium falképei	127
A konyha	130
A kert.....	130

Asztalosműhely	131
Festőműhely	132
Szentképek	141
Könyvtár és levéltár	147
Lakosztályok	150
Összegzés	151
Bibliográfia	155
Képjegyzék.....	168
Képmelléklet.....	181

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációim és előadásaim

Adalékok az egri irgalmasrendi templom és kolostor egykori berendezésének történetéhez. Agria – Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve XLV. Eger 2009, 353–361.

Szent József tisztelete az újkori Egerben. Archivum – A Heves Megyei Levéltár Közleményei. 19. Eger 2010, 115–126.

Kunst in der Kirche, Konvent und Krankenhaus der Barmherzigen Brüder in Erlau (Ungarn) im 18. Jahrhundert. Internationaler Doktorandenworkshop des Instituts für Geschichtswissenschaften und Europäischer Ethnologie in Zusammenarbeit mit der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts. Universität Innsbruck, 2010. november 4-7.

The Convent, Church and Hospital of the Brothers Hospitallers in Eger (Hungary) in the 18th century. 13. Internationalen Kongress zur Erforschung des 18. Jahrhunderts. Graz: Karl-Franzens-Universität. 2011. július 25-29.

Művészek, patikusok, betegápolók: az egri miseriek a XVIII. században. Archivum – A Heves Megyei Levéltár Közleményei. 20. Eger 2012, 75–89.

The Convent, Hospital and Church of the Brothers Hospitallers in Eger in the 18th century. In: Gunda Barth-Scalmani – Joachim Bürgschwentner – Matthias König – Christian Steppan Hrsg.: Forschungswerkstatt: Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert / Research Workshop: The Habsburg Monarchy in the 18th Century. Das Achtzehnte Jahrhundert und Österreich Band 26. Verlag Dr. Dieter Winkler. Bochum 2012, 103–115.